

Türk Dili II

2. HAFTA **TÜRKÇENİN YAPI** **ÖZELLİKLERİ** **YAPIM EKLERİ**

Dil, yaşıyan ve sürekli değişim içinde olan bir sosyal varlık olduğundan, toplumun ve zamanın gereksinimlerine göre yeni kelimeler yaratarak veya yabancı dillerden bazı kelimeler alarak söz varlığını genişletir ve zenginleştirir.

Türkiye Türkçesinde oluşma biçimine, yapım özelliklerine ve kökene bağlı olarak dil varlığımızı oluşturan sözler altı başlık altında toplanmaktadır:

- **Basit (yalın) sözcükler (kök halindeki kelimeler):** *ev, iş, gel-, yaz-...*
- **Türemiş sözcükler (gövde halindeki kelimeler):** *sevinç, işsizlik, çiçekçi...*
- **Birleşik sözcükler:** *akciğer, toplu iğne, ayakkabı, gecekondü, düşeyazmak...*
- **Kalıplaşmış kelimeler:** *içeri, dışarı, gözde, sözde, candan, çoktan, ansızın, sürme (rastık), inme (felç), içme (mineralli kaynak suyu), çakmak...*
- **Deyimleşmiş sözler:** *bir taşla iki kuş vurmak, acemi çaylak, pire için yorgan yakmak...*
- **Alıntı kelimeler:** *hafta, renk, cadde, fakir, stres part-time, bandaj...*

- Dilin kendi söz varlığını genişletip zenginleştirmek için başvurduğu yol ‘yapım’ yoludur. Türkçemizin şekil yapısını kelime ve ekler oluşturmakta, dilimizin söz varlığı genel olarak **kök+ek**, **gövde+ek**, **kelime+kelime** birleşmeleri yoluyla genişlemektedir.
- Türkçede yeni kelime üretmek/türetmek için sık kullanılan eklerle bakalım:

Yapım Ekleri

Yapım ekleri, mevcut ad ya da eylem kök ve gövdelerinden yeni ad ya da eylem gövdeleri (farklı ve yeni anlamlı kelimeler) türetmeye yarayan eklerdir.

Türkçede nesneleri karşılayan adlarla hareketleri karşılayan fillerin kökleri farklıdır. Ad kök ve gövdelerine getirilen ekler ile fiil kök ve gövdelerine getirilen ekler de birbirinden farklıdır:

gel- (-ecek / -iş / -ir) / çiçek (-çi / -lik)

Yapım Ekleri

Anlamca birbirine yakın sözcükler aynı kökten türeyen sözcüklerdir. Bu bakımdan türemiş sözcüklerin kökleriyle mutlaka bir anlam ilişkileri olmalıdır:

- baş, baş-la-, baş-ar-, baş-ar-ı
- sev-, sev-il-, sev-dir, sev-in, sev-in-ç, sev-gi
- göz, göz-lük, göz-cü, göz-cü-lük, göz-lük-çü-lük...

Yapım Ekleri

Yapım ekleri isim ve fiil köklerine gelerek yeni isimler ve fiiller türetir. Bu ekler kökten/gövdeden hemen sonra gelir. Çekim ekleri ise yapım eklerinden sonra gelir:

- bil-**gi**-ler, bil-**dir**-di;
- göz-**le**-meliyim, göz-**lük**-ten...

Yapım ekleri

Herhangi bir yapım ekiyle genişletilmemiş olan ve daha basit kök-ek parçasına ayrılamayan kelimelere **basit kelime**, çeşitli yapım ekleriyle türetilmiş yeni anlamdaki kelimelere ise **türemiş kelime** adı verilir.

○ Türkçedeki yapım ekleri şunlardır:

A. İsimden İsim Yapım Ekleri (Addan ad türeten ekler)

B. İsimden Fiil Yapım Ekleri (Addan eylem türeten ekler)

C. Fiilden İsim Yapım Ekleri (Eylemden ad türeten ekler)

D. Fiilden Fiil Yapım Ekleri (Eylemden eylem türeten ekler)

A. İsimden İsim Yapım Ekleri

İsim kök ve gövdelerinden yeni isimler türeten eklerdir.

1. -ca/-ce/-ça/-çe: Türkçenin işlek (çok kullanılan) eklerinden biridir. İsimlere ve isim soyundan kelimelere eklenerek çeşitli anlamlar katar.

- ✓ Dil isimleri yapar: Türk**çe**, Alman**ca**, Arap**ça**, Fars**ça**...
- ✓ Yer isimleri yapar: Çatal**ca**, Yenice**ce**, Çamlı**ca**, Taşlı**ca**, Ilı**ca**...
- ✓ Hayvan ve bitki isimleri yapar: delice**ce**, karac**ca**, kokar**ca**, yumuşak**ça**...
- ✓ Gibi, benzerlik anlamları katar: Çocuk**ça** davranışları vardı. İnsan**ca** hareket etmeliyiz.

A. İsimden İsim Yapım Ekleri

- ✓ Bakımından, yönüyle anlamı katar: O sizden kiloca biraz daha düşük. Akılca birbirinizden farkınız yok.
- ✓ Göre anlamı katar, edat gibi kullanılır: Sence bu yaptığın doğru mu? Bence bu güzel.
- ✓ Çokluk, abartma anlamı katar: Evinde yüzlerce kitabı var.
- ✓ Zaman bildiren isimlere gelerek eşitlik, süresince, boyu anlamı katar: Bu okulda yıllarca çalıştım. O gün sizi saatlerce bekledik.
- ✓ Birliktelik, beraberlik anlamı katar: Bu kararı sınıfça aldık. Bugün milletçe sevinçliyiz.
- ✓ Durum bildirir; zarf tümleci yapar: Anlatılanları sessizce dinledi. Elazığ'dan gizlice ayrıldık.

A. İsimden İsim Yapım Ekleri

2. -cı/-ci/-cu/-cü/-çı/-çi/-çu/-çü:

- Meslek ismi yapar: inşaatçı, sütçü, hukukçu...
- Alışkanlık bildiren sıfat yapar: şakacı insan, yalancı, uykucu...
- Taraftar ismi yapar: halkçı, milliyetçi, Atatürkçü...
- Yer ismi yapar: Cebeci, Ayrancı...
- İlgî ismi yapar: yolcu, davacı, kiracı...

3. -cık/-cik/-cuk/-cük: Küçültme, acıma, sevgi bildiren isimler ile hastalık, organ ismi yapar: gelincik, kızılıcık, elmacık, kulakçık, kısacık, kuzucuk, tomurcuk, bademcik, karıncık, arpacık...

A. İsimden İsim Yapım Ekleri

4. **-cıl/-cil/-çıl/-çil:** etçil, otçul, insancıl, evcil, bencil, ölümcül...
5. **-daş/-deş/-taş/-teş:** Beraberlik, ortaklık bildirir: vatandaş, yurttaş, anlamdaş, meslektaş, sesteş, soydaş, özdeş...
6. **-ki:** Eklendiği isim soylu sözcüklere *bir yerde veya zamanda bulunma ya da bir varlığa ait olma* anlamı katar. Her zaman sözcüklere bitişik yazılır:
Dü**nkü** ders, yar**ınki** toplantı, ak**şamki**, yer**deki**, dışarı**daki**, sabah**ki**...

- Senin kalemin > senin**ki** ('kalem' isminin yerini tutar.)
- Ali'nin arabası > Ali'nin**ki**
- Onun düşüncesi > onun**ki**

Aitlik eki 'ki' ile oluşturulmuş sözcükler cümlede farklı görevlerde kullanılabilirler:

- Evdeki hesap çarşıya uymadı. (sıfat)
- Seninki çok daha güzel olmuş. (zamir)

Aitlik eki, "dünkü, bugünkü" gibi birkaç sözcük haricinde hemen her zaman "-ki" şeklinde yazılır. Bu nedenle küçük ve büyük ünlü uyumlarına uymayabilir.

A. İsimden İsim Yapım Ekleri

7. -lı/-li/-lu/-lü: Soyut ve somut isimler ve sıfat türetir. Özel isimlere getirildiğinde kesme işaretiyle ayrılmaz.

- ✓ Kişinin nereli olduğunu bildirir: Ankaralı, Konyalı, köylü, kentli...
- ✓ Bir şeyin içinde daha çok ne bulunduğunu bildirir; “-ı olan” manasını verir: tuzlu, şekerli, acılı, tozlu...
- ✓ Soy, devlet bildirir: Osmanlı, Karahanlı, Selçuklu...
- ✓ Durum (medenî hâl) bildirir: Sözlü, evli, nişanlı...
- ✓ Renk bildirir; ikileme kurar: Mavili, yeşilli, kırmızılı, allı yeşilli, sarılı kırmızılı...
- ✓ Kişinin sahip olduğu özelliği bildirir: Bilgili, tecrübeli, akıllı, görgülü, güçlü, saygılı, kültürlü, akıllı uslu...

A. İsimden İsim Yapım Ekleri

8. -lık/-lik/-luk/-lük:

- ✓ Yer isimleri yapar: kömürlük, kitaplık, tuzluk, odunluk, ağaçlık, zeytinlik, çöplük...
- ✓ Alet ve araç isimleri yapar: başlık, kulaklık, gecelik, gözlük, önlük...
- ✓ Soyut isimler yapar: gençlik, insanlık, Türklük, çocukluk, kardeşlik, kulluk, bilgelik...
- ✓ Sınırlama, ayırma, ölçü, tahsis anlamı taşıyan isimler yapar: haftalık, aylık, ömürlük
- ✓ Meslek isimleri yapar: öğretmenlik, doktorluk, veterinerlik, eczacılık, demircilik, kılavuzluk...
- ✓ Bu ekle türetilen kelimeler sıfat olarak da kullanılabilirler; “için”lik bildirir: kışlık odun, elbiselik kumaş, dolmalık biber, bayramlık, kışlık, akşamlık, gömleklik, hediyelik, ömürlük, haftalık, aylık...

A. İsimden İsim Yapım Ekleri

9. -sız/-siz/-suz/-süz: Yokluk bildiren bir ektir. “-li” ekinin olumsuzunu yapar.

- ✓ İsim, sıfat ve zarf türetir: Korkusuz (çocuk), akılsız, susuz (topraklar), tatsız, güçsüzler, ölümsüz, eşsiz, yersiz yurtsuz (kaldım), kimsesiz, tarafsız...

B. İsimden Fiil Yapım Ekleri

İsim kök ve gövdelerinden fiil türeten eklerdir:

1. **-a/-e:** boş-a-, dil-e-, bun-a-, oyun-a-, yaş-a-, kan-a-...
2. **-al/-el:** çok-al- (çoğalmak), dar-al-, az-al-, boş-al-, düz-el-, kör-el-, yön-el-.
3. **-ar/-er:** Daha çok renk isimlerinden sonra gelir: Kara-r-, boz-ar-, ak-ar- (ağarmak), sar(ı)-ar-, mor-ar-, yaş-ar-, ev-er-...
4. **da/-de:** Yansıma sözcüklere getirilir: Çıtır-da-, şırıl-da-, horul-da-, fısılda-, gürül-de-...
5. **-l:** Bazı sıfatlardan oluş filleri yapar: Kısa-l-, doğru-l-, sivri-l-, duru-l-, ince-l-...

B. İsimden Fiil Yapım Ekleri

6. -la/-le: Çok kullanılan bir ektir. Birçok isimden fiil yapılabilir: baş-la-, suç-la-, su-la-, taş-la-, av-la-, kış-la-, çın-la-, hor-la-, ter-le-, gece-le-, hafif-le-, karşı-la-, kurşun-la-, ütü-le-, kötü-le-, ilaç-la-, şişman-la-...

7. -lan/-len: Bir şeye sonradan sahip olma anlamı katar: Ev-len-, can-lan-, hoş-lan-, us-lan-, iç-len-, hasta-lan-, dert-len-, kurt-lan-, kanat-lan-...

8. -laş/-leş: sert-leş-, taş-laş-, kötü-leş-, iyi-leş-, katı-laş-, sağlam-laş-, derin-leş-, güzel-leş-, uzak-laş-..

9. -msa/-mse: Fazla işlek değildir: az-ı-msa-, küçü-mse-, ben-i-mse-, öz-ü-mse-, kötü-mse-...

10. -sa/-se: Fazla işlek değildir: su-sa-, garip-se-, önem-se-, mühim-se-...

C. Fiilden İsim Yapım Ekleri

Fiil kök ve gövdelerinden isim türeten eklerdir:

- 1. *acak/-ecek*:** İsim ve sıfat yapar: alacak(lı), yakacak, yiyecek, giyecek, içecek(lerimiz), gelecek zaman, içecek su, akacak kan, gelecek(ten haber ver-), olacak iş mi?...
- 2. *-ak/-ek*:** Genellikle eylemin gösterdiği iş, hareket vb.nin araç adını yapar: bıç-ak, uç-ak, dur-ak, otur-ak, saç-ak, barın-ak, kay-ak, kork-ak, dön-ek, at-ak...
- 3. *-an/-en*:** İsim ve sıfat yapar: alan, kapan, düzen, kıran, çağlayan, kar+delen, gülen, bakan, gelen, giden, gezen, yazan, bozan, çalışan, kazanan...

C. Fiilden İsim Yapım Ekleri

- 4. -ç:** Dönüslü fiil gövdelerinden türetme yapan çok işlek bir ektir: iğren-ç, gülün-ç, utan-ç, korkun-ç, kıskan-ç, sevin-ç, inan-ç, kıvan-ç, diren-ç, övün-ç, kazan-ç...
- 5. -ga/-ge:** Sınırlı sayıda ad ve sıfat türetmiş bir ektir: bil-ge, böl-ge, dal-ga, kavur-ga, süpür-ge...
- 6. gaç, -geç, -kaç, -keç:** Genellikle araç/organ adları ya da utanma, çekinme gibi kişilik özellikleri gösteren adlar yapan bir ektir: kıskaç, süzgeç, yüz-geç, solungaç, utangaç, üşengeç...

C. Fiilden İsim Yapım Ekleri

- 7. -gan/-gen/-kan/-ken:** Alışkanlık ve huy gösteren sıfatlar türeten işlek bir ektir: çalışkan, alıngan, ısırgan, çekingen, değişken, saldırgan, unutkan...
- 8. -gı/-gi/-gu/-gü/-kı/-ki/-ku/-kü:** Soyut-somut adlar ile çeşitli araç-gereç adları türetir: askı, sargı, örgü, sevgi, vergi, sergi, sürgü, atkı, silgi, çizgi, içki, saygı, yanılgi, yenilgi...
- 9. -gın/-gin/-gun/-gün/-kın/-kin/-kun/-kün:** Sıfat yapan bir ektir: bilgin, bezgin, durgun, düzgün, üzgün, soygun, olgun, bıkkın, küskün, baskın, tutkun, yetişkin, suskun...

C. Fiilden İsim Yapım Ekleri

- 10. -ı/-i/-u/-ü:** İsim ve sıfat türetir: yazı, sıkı, yapı, ölü, korku, batı, gezi, bölü, koşu, doğu, artı, tartı, sürü, örtü, çeki, duru, sayı, beğeni, duyuru, saldırı...
- 11. -ıcı/-ici/-ucu/-ücü:** Ad ve sıfat türeten işlek bir ektir: çekici, ısıtıcı, kalıcı, vurucu, kesici, alıcı, satıcı, dinleyici, görücü, bakıcı, yırtıcı, geçici, yüzücü, kurucu, gidici, öğren(i)ci, dilen(i)ci...
- 12. -ık/-ik/-uk/-ük:** ‘yapılmış, bitmiş’ anlamı veren sıfatlar ile huy belirten sıfatlar ve isimler yapar: açık, batık, artık, alışık, bitişik, buruşuk, donuk, düşük, uyuşuk, yanık, değişik, kaçık, yılışık, atık, ayık, çarpık, delik deşik, öksürük, hıçkırık...

C. Fiilden İsim Yapım Ekleri

- 13. -ım/-im/-um/-üm:** Fiilin gösterdiği işle ilgili hareket adları ve soyut adlar yapar: alım, satım, yatırım, seçim, ölüm, doğum, yıkım, verim, biçim, giyim, takım, üretim, bölüm, çözüm, uyum, çekim, yudum...
- 14. -ış/-iş/-uş/-üş:** açılış, geliş, gidiş, yürüyüş, gülüş, bakış, görüş, anlayış, giriş, çıkış, direniş, haykırış, çekiliş...
- 15. -tı/-ti/-tu/-tü:** Fiilin gösterdiği işin sonucu ve ürünü olan somut ve soyut adlar türetir: kalıntı, alıntı, bağlantı, uzantı, sığıntı, bulantı, kaşıntı, özenti, toplantı...

D. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

Fiil kök ve gövdelerinden fiil türeten eklerdir:

1.-dır/-dir/-dur/-dür/-tır/-tir/-tur/-tür: Çatı ekidir, geçişsiz fiilleri geçişli yapar; geçişli fiillerin de geçişlilik derecesini artırır, ettirgen yapar: yaz-dır-, sor-dur-, aç-tır-, çiz-dir-, sök-tür-, as-tır-, koş-tur-, öl-dür-, uyan-dır-, dol-dur-, alış-tır-, sevin-dir-...

2. -l: Çatı ekidir, edilgen ve dönüşlü fiil yapar: at-ı-l-, soy-u-l-, yaz-ı-l-, çiz-i-l-, aç-ı-l-, göm-ü-l-, üz-ü-l-, yay-ı-l-...

D. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

3.-ma/-me (Olumsuzluk Eki): Fiil kök veya gövdelerinden olumsuz filler türeten bir ektir. Fiilin yapılmadığını, işin olmadığını bildirir. Bütün fillere gelebilir: *gel-me-di*, *al-ma-dım*, *bil-me-meli*, *söyle-me!*, *yap-ma!*

Bazı durumlarda ekin ünlüsü daralır: *gel-mi-yor*, *oku-mu-yor*, *sev-mi-yor*, *göl-mü-yor*, *al-mı-yor...*

4. -n: Çatı ekidir; edilgen ve dönüşlü fiiller yapar: *başla-n-*, *tara-n-*, *yıka-n-*, *bil-i-n-*, *sil-i-n-*, *sür-ü-n-*, *taşı-n-*, *al-ı-n-*, *aş-ı-n-*, *bak-ı-n-...*

D. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

- 5. -r:** Çatı ekidir. "-t" ile aynı görevdedir; oldurganlık ve ettirgenlik görevi vardır. Genellikle ünsüzle biten fiillere gelir: çık-a-r-, kop-a-r-, kaç-ı-r-, uç-u-r-, bat-ı-r-, düş-ü-r-, iç-i-r-, doy-u-r-, doğ-u-r-...
- 6. -ş:** Çatı ekidir; işteş fiil yapar; fiillere birlikte veya karşılıklı yapılma anlamı katar: döv-ü-ş-, at-ı-ş-, tart-ı-ş-, gör-ü-ş-, uç-u-ş-, bekle-ş-, it-i-ş-, selâmla-ş-...
- 7. -t:** Çatı ekidir; geçişsiz fiilleri geçişli (oldurgan) yapar; geçişli fiillerin de geçişliliğini artırır, ettirgen yapar. Genellikle ünlüyle biten fiillere gelir: yürü-t-, acı-t-, ak-ı-t-, oku-t-, anla-t-, ağla-t-, ara-t-, kızar-t-...

Türkçede Eylemsiler / Fiilimsiler

Söz ya da cümle içinde eylem adı olmaları dolayısıyla *ad*, adı niteledikleri için *sıfat*, iki cümleyi bağladıkları için *bağlaç* olabilen ve *yüklem* görevinde bulunabilen sözcük ya da sözcük öbeklerine eylemsi/fiilimsi adı verilir.

Eylemsiler; eylemleri geçici sıfat, zarf ve ad yapar. Yapım ya da çekim eki işlevlerinde kullanılabilir.

Türkçede anlam ve görevlerine göre, Zarf-fiiller (ulaçlar), Sıfat-fiiller (ortaçlar) ve İsim-fiiller (eylem adları) olmak üzere üç çeşit eylemsi vardır. Eylemsiler, Türkçenin anlatım gücünün temelini teşkil eden çok önemli öğelerdir.

I. Zarf-Fiiller (Ulaç / Bağ-Eylem)

Genellikle bir zaman ya da kişiye bağlı olmaksızın eylemlerden geçici olarak türetilen zarf işlevindeki sözcüklerdir. Zarf- fiiller, zarf niteliklerinin bir gereği olarak zaman, tarz ya da bağ bildirebilirler. Ayrıca sap-a (sapa), göre (gör-e) gibi sözcüklerde zarf-fiil eki, yapım eki niteliği kazanmıştır.

Türkiye Türkçesinin belli başlı zarf-fiil ekleri şunlardır:

a) Tarz ve bağ anlamı taşıyan zarf -fiiller

b) Zaman anlamı taşıyan zarf-fiiller

I. Zarf-Fiiller (Ulaç / Bağ-Eylem)

a) Tarz ve bağ anlamı taşıyan zarf -fiiller:

- **-a....-a /-e...-e:** koş-a koş-a, yürü-y-e yürü-y-e
- **-arak/-erek:** koş-arak, yürü-y-erek
- **-ı/-i/-u/-ü:** koş-u (+ ver-), yürü-y-ü (+ ver-)
- **-ıp/-ip/-up/-üp:** koş-up, yürü-y-üp

I. Zarf-Fiiller (Ulaç / Bağ-Eylem)

b) Zaman anlamı taşıyan zarf-fiiller:

- **-dığında/-diğinde:** gittiğinde, yazdığında...
- **(i)ken:** koş-ar-(i)ken, yürü-r-(i)ken...
- **-alı/-eli:** git-eli (gideli), koş-alı, yürü-y-eli
- **-ınca/-ince:** bit-ince, koş-unca, yürü-y-ünce
- **-dı alı/-di eli:** gitti gideli, yazdı yazalı
- **-dı mı:** Kar yağdı mı yollar kapanır.
- **-dikça/-dikçe:** bil-dikçe, koş-tukça, yürü-dükçe
- **-madan/-meden:** koş-madan, yürü-meden
- **-maksızın/meksizin:** koş-maksızın, uyu-maksızın
- **-r...-maz:** gider gitmez, varır varmaz

II. Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)

Sıfat-fiiller; eylemlerden geçici sıfat yapmak üzere türetilen ve genellikle bir kişiye bağlı olmaksızın çekimlenen eylemsilerdir. Sıfat-fiiller, eylem ve sıfatların özelliklerini birlikte gösteren eklerdir. Sıfat-fiil ekleri de, diğer ekler gibi az sözle çok şey anlatma yani dilde tasarruf ilkesine uygun işlev görür.

Türkiye Türkçesinin belli başlı sıfat-fiil ekleri şunlardır:

- a) Geçmiş zaman kavramı taşıyan sıfat-fiiller***
- b) Geniş zaman kavramı taşıyan sıfat-fiiller***
- c) Gelecek zaman kavramı taşıyan sıfat-fiiller***

II. Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)

a) Geçmiş zaman kavramı taşıyan sıfat-fiiller:

- **-dık/-dik:** tanı-dık bil-dik (adam)
- **-miş/ -miş:** bil-miş (çocuk), tanın-miş (sanatçı)

b) Geniş zaman kavramı taşıyan sıfat-fiiller:

- **-an/-en:** bil-en (öğrenci), tanın-an (kişi)
- **-r, -ar,-er:** bil-ir (kişi), yaz-ar (kasa)
- **-maz, -mez:** utan-maz (adam), yara-maz (çocuk)

c) Gelecek zaman kavramı taşıyan sıfat-fiiller:

- **-ası, -esi:** kahrol-ası (adam), öpül-esi (el)
- **-acak, -ecek:** ak-acak (kan), kırıl-acak (eşya)

III. İsim-Fiiller (Eylem Adları / Mastarlar)

Mastarlar, eylemlerin herhangi bir zamana ya da kişiye bağlı olmayan biçimleridir.

- **-ma, -me:** satın al-ma (iş), eve gel-me-miz, el öp-me
- **-mak, -mek:** al-mak, gel-mek, gör-mek
- **-ış, -iş, -uş, -üş:** al-ış, gel-iş, gör-üş

DİKKAT: “Ben gel**mem**.” ve “Havaalanından eve gel**mem** üç saat sürdü.” cümlelerindeki -ma,-me ekini birbiriyle karıştırmayınız. Birinci cümledeki -me, cümleye olumsuzluk anlamı veren yapım eki görevindeyken, ikinci cümlede ‘eve gelişim/eve gelme işim’ anlamlarındaki isim-fiil ekidir yani eylemin adıdır.

HATIRLATMALAR

HATIRLATMA I: Türkçede ad ve eylem kökleri arasında çok kesin bir ayrım vardır ancak Türkçemizdeki kimi kökler istisnai olarak hem ad hem de eylem kökleridir: (boyamak-boya, ağrımak-ağrı, göçmek-göç, tatmak-tat, acımak-acı...)

Kaynakların ‘ortak kök / ikili kök’ adını verdiği böyle durumlarda sözcüğün kökünü ve eklerini doğru tespit etmek önemlidir.

Örneğin:

- * *Bu firmanın ürettiği **boyalarda** kanser yapıcı maddelere rastlanmıştır. (isim kökü + isim çekim ekleri ‘çokluk ve bulunma durumu eki’)*
- * *Usta **boyacı** iki saatte işi bitirdi. (İsim kökü + isimden isim yapım eki)*
- * *Babam ve ağabeyim oturma odasını **boyadılar**. (‘boya-’ fiil kökü + fiil çekim ekleri ‘zaman ve şahıs eki’)*

HATIRLATMALAR

HATIRLATMA II: Türkçedeki eklerin bazıları sesteş/eşsesli olabilmektedir. Aynı seslere sahip ek, bazen çekim eki bazen yapım eki olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu durumda ekin işlevine bakarak sonuca varılmalıdır.

Örneğin:

- -a eki, istek kipi çekiminde, fiil çekim eki olarak karşımıza çıkabilir: Ben yapayım / sen yapasın / o yap-a
- Yönelme durumu eki/hâl eki olarak karşımıza çıkabilir: ev-e / okul-a gidiyorum.
- Zarf-fiil eki olarak karşımıza çıkabilir: Çamurlara bat-a çık-a yürüdük.
- İsimden fiil yapım eki olarak karşımıza çıkabilir: kan-a (mak), yaş-a (mak)

Örnek Sorular

S1. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili kelime aldığı ek sebebiyle yeni bir anlam kazanmamıştır?

- a) Üzerindeki kirli elbiseyi çıkarıp çamaşır sepetine attı.
- b) Toplantılara tam zamanında gider, kimseyi bekletmezdi.
- c) Portakal bahçesi ile zeytinliği arasında beyaz bir ev vardı.
- d) Şüpheli davranışlarından hepimiz tedirgin olduk.
- e) Dolandırıcılıkla suçlanan kişi mahkemeye çıkarıldı.

S2. Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinde hem yapım eki hem çekim eki vardır?

- a) Ağrıyı çeken bilir sözü yanlış değildir.
- b) Bilim adamları, son yıllarda bu konuda pek çok araştırma yaptı.
- c) Hısm akrabanın fikirleri toplumumuz için önemlidir.
- d) Sınavı kazanınca sevinçten havalara uçtu.
- e) Bir araştırmacı kaynak kitaplarını iyi seçmelidir.

Örnek Sorular

S3. Aşağıdaki cümlelerin hangisindeki altı çizili sözcük isimden isim yapım eki almıştır?

- a) Dolaptaki yiyecek içecekler tükenmişti.
- b) Ocak ayından itibaren vergiler artacakmış.
- c) Doktor, hasta yakınlarının gönlüne biraz ümit serpti.
- d) Eski köye yeni adet getirmeye başladılar.
- e) Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.

S4. Aşağıdaki cümlelerde altı çizili kelimelerden hangisi aldığı yapım eki yönüyle diğerlerinden farklıdır?

- a) Avcılar yasak olmasına rağmen tavşan avlamışlar.
- b) Adını hatırlayamadığı kiraz türü kızılcıkmış.
- c) Simitçi, tablasındaki simitleri satarak para kazanıyor.
- d) Davacı yıllar önce açtığı davadan vazgeçti.
- e) Dedem sigarasını gümüş ağızlığıyla içerdi.

Örnek Sorular

S5. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “-cık/-cik/-cuk/-cük” ekiyle türemiş sözcük, küçültme anlamından sıyrılarak somut varlığa ad olmuştur?

- a) Kardeşim bademcik ameliyatı oldu.
- b) Gencecik yaşıta iş dünyasında adını duyurmuştu.
- c) Evlerinin küçücük bir bahçesi vardı.
- d) Üzerine incecik bir elbise giymişti.
- e) Gölün içinde bir sürü adacık oluşmuştu.

S6. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcük, yapım eki almamıştır?

- a) Yakında sınav yapılacaktı.
- b) İşlev sözcüğü artık dilimize yerleşti.
- c) Yemekte pilav olmazsa karnı doymazmış.
- d) Söylev çekmeyi bırak da işimize bakalım.
- e) Ödev yapmak için de zaman ayırmalısın.

Örnek Sorular

S7. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “addan türeyen eylem” vardır?

- a) Ev sahibi, kiracıları evden çıkardı.
- b) Yeni bir ev bulunca eski evi hemen boşalttı.
- c) Aylardır bana boşu boşuna ev arattı.
- d) Beğenmediği eşyaları eski evinde bıraktı.
- e) Beni en çok ev işleriyle uğraşmak yıprattı.

CEVAPLAR: 1.B, 2.D, 3.E, 4.A, 5. A, 6.C, 7.B

KAYNAKLAR

- ATEŞ, Kemal (2011), *Türk Dili*, Ankara.
- DEMİR, Nurettin; YILMAZ Emine (2003), *Türk Dili El Kitabı*, Ankara.
- DURMUŞ, Mustafa (Editör) (2009), *Üniversiteler İçin Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- EKER, Süer; (2003) *Çağdaş Türk Dili*; Grafiker Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1993), *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep; Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi, TDK Yayınları, Ankara, 2007.
- KORKMAZ, Zeynep; PARLATIR, İsmail; ERCİLASUN, A. Bican; ZÜLFİKAR, Hamza; GÜLENSOY, Tuncer; BİRİNCİ, Necat; AKALIN; Mehmet (1997) *Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon*, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara.
- YAKICI, Ali; YÜCEL, Mustafa; DOĞAN, Mehmet; YELOK, V. Savaş (2005), *Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Gazi Kitabevi, Ankara.